

กระบวนทัศน์การพัฒนาในเชิงปรัชญาและการคิดของมนุษย์ เพื่อพัฒนาแนวทางการดำรงชีวิตในปัจจุบัน

Development Paradigm in Terms of Philosophy and Human Thinking for Developing The Guidance of Living

Received:	January	25, 2022
Revised:	April	7, 2022
Accepted:	April	27, 2022

รัชฎาพร เกตานนท์ (Ratchadaporn Ketanon)*

บทคัดย่อ

กระบวนทัศน์ (Paradigm) หมายถึง กระบวนการคิดวิเคราะห์ วิธีคิด วิธีปฏิบัติ แนวการดำเนินชีวิตและการพัฒนาชีวิตและสังคมที่มีร่วมกันของคนกลุ่มหนึ่ง ชุมชนหนึ่งและได้ก่อตัวเป็นแบบแผน ซึ่งเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไป เราก็ต้องมีการนำกระบวนทัศน์เดิมๆ มาทบทวนใหม่ ปรับปรุงใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัย และสถานการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบัน และอนาคต กระบวนทัศน์ใหม่จะเกิดขึ้น เมื่อกระบวนทัศน์เดิมไม่สามารถใช้แก้ปัญหาหรือตอบสนองการพัฒนาให้แก่มนุษย์ได้ ปรัชญา เป็นศาสตร์ที่เป็นพื้นฐานของสรรพวิชาการทุกอย่างในโลกใบนี้ ปรัชญาเป็นต้นกำเนิดของสรรพวิชา และเป็นฐานคิดของทุกศาสตร์ ดังนั้นการพัฒนาใดๆ จึงไม่อาจขาดฐานคิดหรือกระบวนทัศน์ในเชิงปรัชญาไปได้ กระบวนทัศน์ในเชิงปรัชญาจึงหมายถึง ระบบความคิด ความเชื่อพื้นฐาน ในเรื่องของสรรพสิ่งที่เป็นไปในโลก ที่ช่วยให้มนุษย์นำมาใช้เป็นพื้นฐานในการมองโลก มองสรรพสิ่ง และใช้เป็นแนวทางในการคิดเพื่อดำเนินชีวิต บทความนี้จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอแนวคิดในเรื่องกระบวนทัศน์การพัฒนา การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ และกระบวนทัศน์เพื่อการพัฒนาในเชิงปรัชญาเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของมนุษย์

คำสำคัญ : กระบวนทัศน์ กระบวนทัศน์การพัฒนา กระบวนทัศน์เชิงปรัชญา

* อาจารย์ประจำภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร E-mail: kimketanon@hotmail.com
Lecturer of Department of Foundation Education, Faculty of Education, Silpakorn University, E-mail:

kimketanon@hotmail.com

Abstract

Paradigm means a process of critical thinking, a thinking method, a practical method, a living guidance and a life and social development participating with a group of people and a community, and it forms a pattern. When the time changed, people must revise their old paradigm, improve it corresponding to the period of time and situations happening in the present time and being going to happen in the future. A new paradigm will be occurred when the old paradigm cannot solve the problems or serve human's purpose in a community for living their life for a period anymore. The Philosophy is a basic science of all knowledge in this world. The philosophy is the origin of all subjects and the thinking base of all sciences. Therefore, any development cannot miss the thinking base or the paradigm in terms of philosophy at all. Hence, the paradigm in terms of philosophy means the thinking system, the basic belief about how is everything going on in this world. Human can apply it as the base for viewing the world and everything which is the holism and the integration in order to be the guidance of living. This article has the purpose for presenting the idea of the development paradigm, the paradigm change, and the development paradigm in terms of philosophy for being the guidance of human living.

บทนำ

กระบวนทัศน์ (Paradigm) มาจากภาษากรีก คำว่า para แปลว่า ข้างเคียง ส่วน digm แปลว่า ทฤษฎี คือ ชุดแนวความคิด หรือ มโนทัศน์ (Concepts) ค่านิยม (Values) ความเข้าใจรับรู้ (Perceptions) และการปฏิบัติ (Practice) ของทัศนะอย่างเฉพาะแบบหนึ่งเกี่ยวกับความจริง (Reality) ซึ่งเป็นฐานของวิถี เพื่อการจัดการตนเอง ของชุมชนนั้น โดยทำหน้าที่สองประการ กล่าวคือ ประการแรกทำหน้าที่ วางหรือ กำหนดกรอบ ส่วนประการที่สอง ทำหน้าที่บอกเราว่าควรประพฤติปฏิบัติอย่างไร ภายในกรอบเพื่อให้เกิดความสำเร็จ รวมไปถึง เราวัดความสำเร็จนั้นอย่างไร และเมื่อมีกลุ่มนักทฤษฎีที่มีข้อเสนอที่ขัดแย้ง และมีความหลากหลาย เมื่อนั้นกระบวนทัศน์เก่าจะถูกล้มล้าง และจะก้าวเข้าสู่กระบวนทัศน์ใหม่ หรือที่เรียกว่าการเปลี่ยนผ่านกระบวนทัศน์ (paradigm shift) (Rukchartjearan, 2014)

จากความหมายดังกล่าว กระบวนทัศน์ จึงหมายถึง มิติมุมมองของความเชื่อ ความเข้าใจ เป็นฐานคิดในการมองโลก มองความจริง กระบวนทัศน์เปลี่ยนแปลงได้ตามมิติของเวลาและพื้นที่ และสามารถก้าวข้ามข้อจำกัดเพื่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ มนุษย์มักมองสิ่งต่าง ๆ แบบแยกส่วนโดยมิได้มองว่าทุกสรรพสิ่งล้วนมีความเชื่อมโยงกันอยู่ในความเป็นชีวิตทั้งสิ้น ดังนั้นจึงทำให้กระบวนทัศน์การพัฒนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นไปในแบบของการพัฒนาแบบแยกส่วนซึ่งทำให้การพัฒนาประสบปัญหาและไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ดังเช่น การจัดการศึกษาที่จัดให้ผู้เรียนเรียนวิชาต่าง ๆ ที่ละวิชาแบบแบ่งแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดโดยไม่ได้คิดถึงการบูรณาการในรายวิชาเพื่อให้ผู้เรียนได้องค์ความรู้และทักษะในเวลาเดียวกัน การศึกษาจึงมิได้เชื่อมโยงกับชีวิตจริง กล่าวคือ การศึกษาดำเนินไปคนละทางกับการใช้ชีวิตนั่นเอง การมองสิ่งต่าง ๆ แบบแยกส่วนเช่นนี้ส่งผลให้การพัฒนามนุษย์และสังคมได้ถอยห่างจากความเป็นจริงในชีวิตตามธรรมชาติ ทำให้มนุษย์ไม่สามารถนำความรู้และทักษะนั้นมาประยุกต์ใช้ได้จริงในการดำเนินชีวิต

อื่นใดนั้น การพัฒนาแบบมุมมองแยกส่วนนี้ทำให้มนุษย์เชื่อและใช้ทฤษฎีการพัฒนาที่เป็นสากลเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมในทุกสังคม ซึ่งทำให้การพัฒนาสังคมหรือชุมชนเกิดความล้มเหลว เนื่องจากชุมชนมีความแตกต่างกันตามบริบท การพัฒนาใดๆ ก็ตามจึงไม่สามารถหยิบยกทฤษฎีที่เป็นสากลอันใดอันหนึ่งไปใช้ได้กับทุกชุมชน เหล่านี้จึงเป็นที่ชวนขบคิดและถกเถียงกันมากในหมู่นักวิชาการและนักพัฒนาชุมชน ว่าอันที่จริงแล้วนั้น การพัฒนาชุมชนหรือสังคมให้ได้ผลดีที่สุดนั้น ควรจะมีกระบวนการที่ดำเนินการพัฒนาที่เป็นอย่างไร?

ในความเป็นจริงแล้วนั้นสรรพสิ่งในโลกล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน การเปลี่ยนแปลงสรรพสิ่งแม้กำเนิดจากสิ่งต่าง ๆ กัน แต่ก็มีความสัมพันธ์เป็นส่วนหนึ่งของกันและแยกจากกันไม่ได้ สามารถดำรงอยู่ได้โดยใช้ประโยชน์จากกันและกัน และมีเส้นความสัมพันธ์ร้อยรัดเชื่อมโยงกันอยู่โดยรอบ ปัจจุบัน การดำรงอยู่โดยใช้ส่วนของกันและกันเรียกว่า “องค์กรรวม” และเส้นรอบวงเชื่อมโยงความสัมพันธ์ เรียกว่า “บูรณาการ” และการที่มนุษย์จะสามารถเข้าใจหรือมองทุกสรรพสิ่งเป็นองค์กรรวมและสามารถบูรณาการความรู้ได้นั้นย่อมต้องใช้ความรู้ ความคิด และความเชื่อพื้นฐานซึ่งก็คือความรู้ในเชิงปรัชญา เพราะปรัชญาเป็นศาสตร์ที่เป็นพื้นฐานของทุกศาสตร์ในโลก ที่พูดถึงความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันของทุกสรรพสิ่งในโลกด้วยความเข้าใจและยอมรับความจริง และเราสามารถนำความคิดพื้นฐานของปรัชญาไปใช้ในการดำเนินชีวิตและพัฒนาสังคม ซึ่งเรียกว่ากระบวนการพัฒนาในเชิงปรัชญา ซึ่งสอนให้เรามองโลกตามความเป็นจริง เข้าใจธรรมชาติ ความแตกต่าง หลากหลาย และยอมรับความเปลี่ยนแปลง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน กระบวนการพัฒนาในด้านต่าง ๆ และแนวคิดในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ได้เปลี่ยนแปลงไปตามพลวัตของสังคม กระบวนการที่ใหม่จะเกิดขึ้น เมื่อกระบวนการเดิมไม่สามารถใช้แก้ปัญหาหรือตอบสนองความต้องการให้แก่มนุษย์เพื่อดำรงอยู่ในช่วงเวลาหนึ่งได้อีกต่อไป ดังนั้นการเปลี่ยนแปลง จึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นการสร้างกระบวนการพัฒนาจึงเป็นภารกิจที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งของผู้บริหารหรือผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่จะต้องก่อให้เกิดความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงโดยมีการวางแผนเพื่อควบคุมให้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นบรรลุเป้าหมายและสอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ดังนั้นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงและยอมรับความแตกต่างหลากหลาย ตลอดจนการมองการพัฒนาแบบบูรณาการจึงเป็นสิ่งสำคัญในการปรับเปลี่ยนกระบวนการที่ใหม่ในการพัฒนา บทความนี้จึงขอเสนอกระบวนการพัฒนาในเชิงปรัชญาที่จำเป็นสำหรับการคิดพื้นฐานในการคิดที่จะนำมาแก้ไข ปรับปรุง และปรับตัวเพื่อการดำเนินชีวิตและการดำรงอยู่ของมนุษย์ในสังคมพลวัต

ความหมายของกระบวนการที่ค้น

กระบวนการที่ค้น หรือ Paradigm เป็นวิธีการหรือมุมมองต่อปรากฏการณ์ที่แสดงความสัมพันธ์ ซึ่งนำไปสู่การวิจัยและการปฏิบัติ ช่วยให้เราเข้าใจปรากฏการณ์ ประเด็นปัญหา แนวทางแก้ไข และเกณฑ์ ในการพิสูจน์ข้อสันนิษฐาน กระบวนการที่ค้นจึงประกอบด้วยทฤษฎี และวิธีการโดยมุมมองทางด้านวิทยาศาสตร์ได้นิยามกระบวนการที่ค้นไว้ว่า คือตัวอย่างต่าง ๆ ที่เป็นที่ยอมรับของการทำงานด้านวิทยาศาสตร์อย่างแท้จริง ตัวอย่างที่รวมไปถึงกฎ ทฤษฎี การนำไปใช้และเครื่องมือรวมกัน ซึ่งทั้งหมดนี้ได้ก่อให้เกิดรูปแบบที่ซึ่งนำไปสู่แนวปฏิบัติที่เชื่อมโยงกันอย่างเฉพาะพิเศษในงานวิจัยทางวิทยาศาสตร์ และอธิบายต่อว่า "คนที่มีการวิจัยอยู่ในกระบวนการที่ค้นเดียวกันจะมีกฎและมาตรฐานการปฏิบัติทางวิทยาศาสตร์เหมือนกัน และได้ผลออกมาเหมือนกัน" (Rukchartjarean, 2014)

นอกจากนี้ กระบวนทัศน์ อาจหมายถึงกลุ่มทฤษฎีที่มีการพัฒนาแนวคิดด้านการบริหารและการจัดการในศาสตร์นั้น ๆ โดยมีการรวบรวมแนวคิดทฤษฎีของนักทฤษฎีไว้ด้วยกัน และอยู่ในช่วงระยะเวลาเดียวกัน โดยนักทฤษฎีในกระบวนทัศน์นั้น ๆ จะไม่ขัดแย้งกัน มีเนื้อหาทฤษฎีที่มีการเกี่ยวพันกันในการบริหารและการจัดการในศาสตร์นั้น ๆ และเมื่อมีกลุ่มนักทฤษฎีที่มีข้อเสนอที่ขัดแย้ง และมีความหลากหลาย เมื่อนั้นกระบวนทัศน์จะถูกล้มล้าง และจะก้าวเข้าสู่กระบวนทัศน์ใหม่ หรือเรียกว่าการเปลี่ยนผ่านกระบวนทัศน์ (paradigm shift) การพัฒนากระบวนทัศน์จึงเป็นการเปลี่ยนผ่านกระบวนทัศน์ในหลายขั้นตอน

จึงสรุปได้ว่า กระบวนทัศน์ คือ ชุดความคิด ที่ผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์ ที่สะท้อนถึงพื้นฐานของความเชื่อ การคิด หรือวิถีคิด จนได้แนวทางวิธีปฏิบัติ แนวทางการดำเนินชีวิตเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของสังคม ตามความเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคสมัย และเหมาะสมสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยความคิดพื้นฐานที่มีในจิตใจของมนุษย์นี้ก็จะมีความแตกต่างกันตามเพศ วัย สิ่งแวดล้อม การศึกษาอบรม และการตัดสินใจเลือกของแต่ละบุคคล

จะเห็นได้ว่า กระบวนทัศน์อาจเปลี่ยนแปลงได้เมื่อกระบวนทัศน์ที่มีอยู่เดิมไม่สามารถใช้ในการพัฒนาหรือแก้ปัญหา ณ บริบทนั้นๆ ในกาลนั้นๆ ได้อีกต่อไปแล้ว จึงต้องมีความจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทและสามารถตอบสนองความต้องการต่อการพัฒนาชีวิตมนุษย์ได้ แต่ก่อนที่จะเปลี่ยนกระบวนทัศน์อันใด เราจะต้องมีความเข้าใจกระบวนทัศน์เก่าที่มีอยู่และกระบวนทัศน์ใหม่ที่จะรับเข้ามาแทน ซึ่งก็ต้องอาศัยฐานเชื่อหรือฐานคิดที่มีเหตุผล เพียงพอต่อการตัดสินใจที่จะเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ได้

แนวคิดในเรื่องกระบวนทัศน์

ปัจจุบันมีนักวิชาการที่นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนทัศน์ที่สำคัญ ได้แก่ คนแรกที่น่าเสนอเรื่องนี้คือ โทมัส ซามานูเอล คูนส์ โดยนำเสนอไว้ในหนังสือชื่อ The structure of scientific revolutions ในปี 1970 แต่ได้นำเสนอในบริบทที่เฉพาะเจาะจง ในแวดวงวิทยาศาสตร์ ในขณะที่โลกนี้ยังมีศาสตร์อื่นอีกจำนวนมาก และคนที่สองที่น่าเสนอความหมายของกระบวนทัศน์ ในบริบทที่กว้างขวางกว่า คือ ฟรีดจอฟ คาปรา โดยนำเสนอไว้ในหนังสือ The web of life ในปี 1996 ดังนี้ (Capra, 1996)

1. ความหมายในทัศนะของคูนส์ หนังสือ The structure of scientific revolutions (Kuhn, 1970) ได้มีการกล่าวถึงสาระของกระบวนทัศน์ไว้ในบทที่ชื่อว่า

“A paradigm is an established set of beliefs in this scientific community (normal science); and a paradigmatic is when a change is brought about in these beliefs when scientific research demonstrates flaws (anomalies) in the beliefs”

กระบวนทัศน์คือการนำเอากลุ่มความเชื่อที่เกิดขึ้นใหม่ เข้าไปในประชาคมวิทยาศาสตร์ จนแสดงออกมาในรูปการทำวิจัย ที่ผิดแผกไป ดังนั้น ความสำเร็จทางวิทยาศาสตร์ที่ได้รับการยอมรับ จนกลายมาเป็นตัวแบบ แนวคิด ค่านิยม และความเชื่อในการมองปัญหา และกำหนดวิธีแก้ปัญหาของประชาคมวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นวิธีการที่แตกต่างจากเดิม หรือกล่าวโดยสรุป ก็คือการเปลี่ยนแปลงฐานเชื่อทางวิทยาศาสตร์ ที่แตกต่างจากเดิมนี ก่อให้เกิดความเป็นสากล (Normal science) ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดพฤติกรรมของประชาชนวิทยาศาสตร์ต่อไป

2. ความหมายในทัศนะของคาปร้า หนังสือ The web of life ได้ให้ความหมายกระบวนทัศน์ที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายชีวิตไว้ในมุมมองที่กว้างกว่าแวดวงหรือประชาคมวิทยาศาสตร์ของคุนส์โดยให้คำอธิบายไว้ว่า

“The view of living systems as networks provides a novel perspective on the soul hierarchies of nature. Since living systems at all levels are networks, we must visualize the web of life as living system (network) interacting in network fashion with other systems (network)..”

กระบวนทัศน์หรือมุมมองใหม่ที่มีต่อธรรมชาติ ที่เห็นว่ามีเชื่อมโยงซ้อนกันอยู่หลายระดับชั้นและเป็นเครือข่าย เชื่อมโยงกันทุกระบบชีวิต ตามทัศนะของคาปร้า แสดงให้เห็นว่า ประชาคมทางวิทยาศาสตร์ เป็นเพียงหนึ่งระบบในอีกหลายๆระบบ และเห็นว่าการกำหนดกระบวนทัศน์ตามทัศนะของ คุนส์ ที่ยึดแวดวงวิทยาศาสตร์เป็นเพียงระบบเดียว จึงเป็นการมองแบบกลไกแยกส่วน (Mechanism) ไม่ได้มองแบบองค์รวม (Holistic) การเปลี่ยนแปลงทางวิทยาศาสตร์ ไม่น่าจะครอบคลุมระบบชีวิตทั้งหมดได้

เมื่อประมวลแนวคิดในเชิงภาษา เชิงสาระ และเชิงวิชาการแล้ว อาจสรุปได้ว่า แนวคิดกระบวนทัศน์ หมายถึง ฐานเชื่อหรือฐานคิดที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ และกระทำการประชาคมหนึ่งๆ ซึ่งมีได้จำกัดเฉพาะในแวดวงหรือประชาคมวิทยาศาสตร์ แต่หมายถึงระบบและเครือข่ายทั้งหมด ที่ส่งผลต่อความคิดและระบบชีวิตด้วย

กระบวนทัศน์ในเชิงปรัชญา

กระบวนทัศน์ในเชิงปรัชญาคือ ระบบความคิด ความเชื่อพื้นฐาน ในเรื่องของสรรพสิ่งที่เป็นไปได้ในโลก ดังที่ โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (Jungsatinsub, 2002) ได้วิเคราะห์กระบวนทัศน์ในเชิงปรัชญาว่าประกอบด้วย ฐานคิด ที่เป็นองค์ประกอบพื้นฐาน 3 องค์ประกอบ ดังนี้

1. **ภววิทยา (Ontology)** คือ ตัวความรู้ว่า อะไรคือความจริง หรือความรู้ ความจริงนั้นคืออะไรกระบวนทัศน์ทางภววิทยาจึงเป็นเรื่องของ การหาความจริงขั้นสุด หรือที่เรียกว่าอันติมสัจจะ หรือความจริงสุดท้าย (ultimate reality) ว่า ความจริงของจักรวาลนั้นประกอบขึ้นมาจากอะไรบ้าง ถ้าวิธิตัดไม้ไม่ได้ไปทำทนายในสิ่งที่เรียกว่าเป็นความจริงชุดนี้ก็ยิ่งถือว่าเป็นวิธิตัดที่อยู่ภายใต้กรอบกระบวนทัศน์เดิม ดังที่โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (Jungsatinsub, 2002) กล่าวว่า กระบวนทัศน์เชิงวิทยาศาสตร์แบบกลไกที่ผ่านมา อธิบายจักรวาลเฉพาะในมิติด้านสสารและพลังงาน ในขณะที่กระบวนทัศน์ทางเลือก หรือกระบวนทัศน์ใหม่ในสังคมปัจจุบัน นิยามความเป็นจริงในโลกนี้ว่า มีมิติอื่น ๆ นอกเหนือไปจากนั้น กล่าวคือ มีมิติทางจิตวิญญาณและมิติความหมายของการมีชีวิตอยู่รวมอยู่ด้วย

2. **จักรวาลวิทยา (Cosmology)** คือ การจัดความสัมพันธ์ของความเป็นจริงเหล่านั้น ว่า สรรพสิ่งต่าง ๆ ในโลกนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างไร และสัมพันธ์กันด้วยกฎเกณฑ์แบบไหน เป็นการมุ่งศึกษาองค์ประกอบและความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายในเอกภพ ปัจจุบันการศึกษาจักรวาลวิทยาจะเป็นกระบวนการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ เช่น ฟิสิกส์ และดาราศาสตร์ เพื่อใช้ตอบคำถามความเป็นเป็นมาและความสัมพันธ์ของเอกภพ ทั้งนี้มนทัศน์เกี่ยวกับเอกภพของมนุษย์จะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและความเชื่อทางวัฒนธรรม เช่น จักรวาลวิทยาแบบอียิปต์โบราณที่เชื่อว่าจักรวาลประกอบด้วยโลกและเทพเจ้า จักรวาลวิทยาแบบพุทธที่อธิบายในลักษณะของไตรภูมิ มีสวรรค์ โลก และนรกภูมิรวมทั้งกฎแห่งกรรมที่จะกำหนดให้สรรพชีวิตไปสู่ภพภูมิต่างๆ กัน

3. ญาณวิทยา (Epistemology) คือ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับความรู้ หรือความจริงนั้น เป็นการตรวจสอบ และการพิสูจน์ความจริงว่า เราจะเชื่อได้อย่างไรว่า สิ่งนั้นมีอยู่จริง และรวมถึงกระบวนการหรือวิธีการที่จะได้ซึ่งความรู้ หรือความจริงนั้น ซึ่งในกระบวนการค้นคว้าวิทยาศาสตร์ญาณวิทยาจะเป็นการค้นหาความจริง หรือตรวจสอบความจริง โดยเน้นความเป็นภววิสัย (objectivity) ในการตรวจวัด พิสูจน์ความจริงโดยยึดหลักการทดลอง จำต้องมองเห็นพิสูจน์ สัมผัสได้ กล่าวคือทุกสิ่งที่เป็นจริงคือโลกของวัตถุหรือสสารต้องสามารถพิสูจน์ได้โดยอาศัยผัสสะเท่านั้น แต่ใน กระบวนการค้นคว้าใหม่นี้ มีการท้าทายกระบวนการค้นคว้าเดิมว่าโลกแห่งภววิสัยดังกล่าวนี้มีอยู่จริงหรือไม่ ความจริงทุกอย่าง สามารถพิสูจน์ได้ด้วยผัสสะเพียงอย่างเดียวจริงหรือ และความจริงที่พิสูจน์ได้แล้วนั้นต้องเป็นสากลหรือมีเพียงคำตอบ เดียวจริงหรือ เพราะในความเป็นจริงมนุษย์แต่ละบุคคล และสิ่งมีชีวิตแต่ละอย่างต่างก็มองภววิสัยแตกต่างกัน ออกไป (Jungsatainsub, 2002) นอกจากนี้ โกศล ซอผกา (Choapaka, 1999) ยังได้วิเคราะห์โครงสร้างและเนื้อหาของ กระบวนการค้นคว้าเพิ่มเติมว่ากระบวนการค้นคว้าปรัชญามี 2 มิติ ดังนี้

1. มิติด้านอภิปรัชญา (Metaphysical Dimension) มีเนื้อหาว่าด้วยความจริงหรือสาระัตถะของสรรพ สิ่งทั้งหลายว่าเป็นอย่างไร ความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งในธรรมชาติเป็นอย่างไร โดยในมิตินี้จะตั้งคำถามว่า What is reality? ความจริงคืออะไร (reality) หรือ สาระัตถะ (essence) ของสิ่งทั้งหลายคืออะไร รวมถึงสิ่งทั้งหลายเกิดมาจาก ไหน และสิ่งทั้งหลายนั้นมีการดำรงอยู่ตลอดจนมีจุดหมายปลายทางอย่างไร

2. มิติด้านญาณวิทยา (Epistemological Dimension) มีเนื้อหาว่าด้วยวิธีการในการแสวงหาความรู้ ความจริงหรือสาระัตถะ รวมทั้งธรรมชาติหรือความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง โดยในมิตินี้จะตั้งคำถามว่า มนุษย์จะสามารถรู้ หรือมีวิธีในการค้นหาความจริงของสรรพสิ่งได้อย่างไร รวมถึงวิธีการในการได้มาซึ่งความรู้ นั้นๆ

กระบวนการค้นคว้าใหม่หนึ่ง ๆ จะเกิดขึ้น เมื่อกระบวนการค้นคว้าเดิมไม่สามารถใช้แก้ปัญหาหรือตอบโจทย์ให้แก่ มนุษย์ ในชุมชนหนึ่ง เพื่อดำรงอยู่ในช่วงเวลาหนึ่งได้อีกต่อไป ทั้งนี้ พอล เอช. เรย์ (Paul H. Ray) และ เซอร์รี่ อาร์. แอนเดอร์สัน (Sherry R. Anderson) อธิบายด้วยแนวคิดทฤษฎีไร้ระเบียบ (Chaos Theory) ไว้ใน The Cultural Creatives : How 50 Million People are Changing the World ในปีค.ศ.2000 ว่า กระบวนการค้นคว้า ในฐานะที่เป็น ระบบเปิดในธรรมชาตินั้น จะมีความไร้ระเบียบ (chaos) เป็นพื้นฐาน ในขณะเดียวกัน ก็มีแนวโน้มที่จะจัดตั้งระบบ ของตนเองขึ้นตลอดเวลา ในลักษณะของการจัดองค์กรตนเอง (self-organizing system) กระบวนการค้นคว้าหนึ่ง ๆ โดยธรรมชาติ จะมีการขยายตัวออกไปตลอดเวลา ในขณะที่สถาปนาตนเองขึ้นเป็นระบบที่มีระเบียบและเสถียรภาพ อยู่ในช่วงเวลาหนึ่ง ในกระบวนการเปลี่ยนย้ายกระบวนการค้นคว้าจะมีกระบวนการโต้ตอบที่ส่งผลสะท้อนต่อการ เปลี่ยนแปลง กล่าวคือ วงจรการโต้ตอบเชิงบวก (เชิงเสริมตนเอง / เชิงขยาย) (positive (self-reinforcing / amplified) feedback loop) ซึ่งจะเร่งเสริมทวีความซับซ้อนของความรู้ระเบียบให้แก่ระบบแห่งกระบวนการค้นคว้าเพิ่ม มากขึ้นเรื่อยๆ ในลักษณะยกกำลัง (exponential) และในช่วงของสภาวะวิกฤติที่เต็มไปด้วยสภาวะไร้ระเบียบนี้ กระบวนการค้นคว้าเดิมจะเริ่มเสื่อมสลายลงไป ไม่สามารถใช้ในการแก้ไขปัญหาได้อีกต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับกฎไตรลักษณ์ใน พุทธปรัชญา ที่อธิบายธรรมชาติของสรรพสิ่งว่า จะต้องมีการก่อกำเนิดขึ้น ดำรงอยู่ และ ดับสลายไป เป็นธรรมดา และเป็นวัฏจักรไปไม่มีสิ้นสุด ดังที่ โกศล ซอผกา สรุปลงวิเคราะห์ไว้ใน การวิจัยเรื่องพุทธกระบวนการค้นคว้าเชิงนิเวศวิทยา แนวคิดในปี พ.ศ.2542 (Chopaka, 1999)

แนวคิดเชิงพุทธปรัชญาดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีทางฟิสิกส์ เกี่ยวกับกระบวนการวิวัฒนาการของจักรวาล กล่าวคือแนวคิดทฤษฎีกระบวนการเคลื่อนไหวของทั้งหมด (Holomovement) ของ เดวิด โบห์ม (David Bohm) ใน Wholeness and Implicate Order ใน ปี ค.ศ.1980 ที่ว่า ทุกสรรพสิ่งในจักรวาลนั้นมีการวิวัฒนาการหรือวิวัฒนาการไปอย่างต่อเนื่องเชื่อมโยงกันตลอดเวลา สุ่มิที่ซับซ้อนและสูงขึ้นไปเสมอ อุปมาในลักษณะของน้ำวนที่หมุนวนพันเกลียว หรือลักษณะของเกลียวกันหอยที่เป็นพลวัต (spiral dynamics) ซึ่งกระบวนการวิวัฒนาการดังกล่าวนี้จะทำให้กระบวนการทัศน์เดิมม้วนซ้อนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเคลื่อนไหวทั้งหมด แล้วจึงเกิดเป็นกระบวนการทัศน์ใหม่ที่จะรวมเอาคุณสมบัติของกระบวนการทัศน์เดิมเข้าไว้ด้วย แต่ในขณะที่เดียวกันก็จะมีกระบวนการวิวัฒนาการต่อไป หมุนวนเป็นวัฏจักรในลักษณะเช่นนี้ไปไม่สิ้นสุด (transcendandinclude) (Thongtawe, 2021)

นอกจากนี้ กระบวนการทัศน์นั้น ยังมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับระบบอื่น ๆ ซึ่งเป็นบริบทแวดล้อมในกระบวนการเคลื่อนไหวดังกล่าวด้วยอย่างไม่อาจแยกออกจากกันได้ ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของความเป็นทั้งหมด (wholeness) และส่วนหนึ่งของกันและกัน

ในกระบวนการเปลี่ยนย้ายกระบวนการทัศน์ บางครั้งจะเห็นว่า กระบวนการทัศน์ใหม่นั้น ดูเหมือนว่า จะวนกลับมาเหมือนกับกระบวนการทัศน์เดิมบางกระบวนการทัศน์ในอดีต อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริง จะมีได้เป็นเช่นนั้นปรากฏการณ์ดังกล่าว สามารถอธิบายด้วยแนวคิดทฤษฎี กระบวนการเคลื่อนไหวของทั้งหมด ได้ว่า กระบวนการทัศน์ใหม่จะก่อกำเนิดและคลี่ขยายเผยออกมาให้เห็น โดยรวมเอาคุณสมบัติของกระบวนการทัศน์เดิมที่ม้วนซ้อนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของทั้งหมดก่อนหน้านี้ ในกระบวนการเคลื่อนไหวที่เป็นเอกภาพ ในรูปของน้ำวนหรือเกลียวกันหอย จึงดูเผิน ๆ เหมือนกับจะย้อนรอยเดิม แต่แท้จริงแล้ว ไม่ใช่เช่นนั้น (Thongtawe, 2021)

ดังนั้นกระบวนการทัศน์การพัฒนาในเชิงปรัชญาจึงเป็นเหมือนแนวคิดกว้างๆ ที่เปิดพื้นที่ไว้เพื่อให้นักปรัชญารู้จักการนำแนวคิดหรือกระบวนการทัศน์ในเชิงปรัชญาใน 3 ขอบข่ายนั้น ไปใช้เพื่อเป็นฐานคิดในการมองโลก มองชีวิต มองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม เพื่อทำความเข้าใจในมนุษย์และทุกสรรพสิ่งบนโลก แต่จะมองอย่างไร เป็นอย่างไร เห็นอย่างไรนั้น ก็ต้องสุดแล้วแต่โลกทัศน์ของมนุษย์แต่ละคน เพราะปรัชญาไม่ได้คำตอบที่ถูกต้องที่สุดให้กับมนุษย์อย่างจริงจังแท้หรือเป็นสากล ทั้งนี้ปรัชญาจะมีประโยชน์เพื่อจุดมุ่งหมายในท้ายที่สุดก็คือการทำให้มนุษย์อยู่ในสังคมได้อย่างเข้าใจในทุกสรรพสิ่งอย่างมีความสุขในแบบที่แต่ละคนเป็น ซึ่งต้องอาศัยการทำความเข้าใจในเรื่องธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงโดยมีฐานคิดเชิงปรัชญาเป็นเครื่องมือ

กระบวนการทัศน์การพัฒนา การเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์ และการคิดของมนุษย์เพื่อพัฒนาแนวทางการดำรงชีวิตในปัจจุบัน

กระบวนการทัศน์ หมายถึง มิติมุมมองของความเชื่อ ความเข้าใจ เป็นฐานคิดในการมองโลก มองความจริง กระบวนการทัศน์เปลี่ยนแปลงได้ตามมิติของเวลาและพื้นที่ และการก้าวข้ามข้อจำกัดเพื่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ กระบวนการทัศน์การพัฒนาจึงสะท้อนถึงรูปแบบในการคิด การวิเคราะห์ปัญหา และแนวทางในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เป็นรากฐานของวิถีคิด วิถีปฏิบัติ และวิธีการให้คุณค่าต่อสิ่งใด ๆ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง ดังนั้น กระบวนการทัศน์การพัฒนาจึงเป็นสิ่งที่บุคคลเห็นพ้องกันในหลักคิด วิธีการปฏิบัติในการพัฒนาบุคคลองค์กร ชุมชน เพื่อที่จะสามารถดำเนินชีวิตต่อไปได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของความเป็นพลวัตทางสังคม

ในความเป็นจริงแล้วนั้นสรรพสิ่งในโลกล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันเสมอ คล้ายดังตาข่ายชีวิตที่มีเอกภาพเป็นหนึ่งเดียว มีวิถีการเคลื่อนตัวในทิศทางเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงสรรพสิ่งแม้กำเนิดจากสิ่งต่างชั่วคราว แต่ก็มีความสัมพันธ์เป็นส่วนหนึ่งของกันและแยกจากกันไม่ได้ สามารถดำรงอยู่ได้โดยใช้ประโยชน์จากกันและกัน และมีเส้นความสัมพันธ์ร้อยรัดเชื่อมโยงกันอยู่โดยรอบ เช่น ความรู้ กับความไม่รู้ ซึ่งไม่มีประโยชน์ที่จะพูดถึงความรู้ ถ้าไม่มีความไม่รู้ คือเราใช้ความไม่รู้มาอธิบายความรู้ เนื่องจากการเรียนรู้ของมนุษย์มีข้อจำกัด การพยายามเรียนรู้ก่อให้เกิดปัญหา สิ่งนี้ทำให้เรายอมรับในการเปลี่ยนแปลงของสิ่งตรงข้ามกันได้ทำให้เราได้ตระหนักรู้ในความขัดแย้งของสรรพสิ่ง และต้องหยั่งรู้ในผลที่จะเกิดตามมา การขัดแย้งจึงก่อให้เกิดสิ่งใหม่และความอยู่รอด

ปัจจุบัน การดำรงอยู่โดยมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงในส่วนของกันและกัน เรียกว่า “องค์กรรวม” และเส้นรอบวงเชื่อมโยงความสัมพันธ์ เรียกว่า “บูรณาการ” เราไม่ควรติดใจในวาทกรรม แต่ควรให้ความสำคัญในกระบวนการสร้างความสัมพันธ์เพื่อการดำรงอยู่ Albert Einstein (Thongtawe, 2021) กล่าวไว้ว่า “มนุษยชาติหากต้องการที่จะดำรงอยู่ต่อไป จำเป็นต้องมีแนวคิดใหม่ ที่แตกต่างจากเก่าอย่างถอนราก” คำกล่าวนี้มีนัยแสดงถึงกระบวนการมองโลกเพื่อการดำรงอยู่ของมวลมนุษย์ ซึ่งตรงตามคตินิยมในพุทธศาสนา ที่ได้กล่าวไว้ว่า “สรรพสิ่งย่อมเป็นไปตามกรรม ทุกอย่างในโลก ล้วนทุกขัง อนิจจัง และอนัตตา” ที่มีนัยแสดงถึงกระบวนการปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติและผลจากการปฏิสัมพันธ์นั้น

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้และจะต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอน การเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์ในการพัฒนาจึงเป็นภารกิจที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งของผู้บริหารหรือผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่จะต้องตระหนักคิดเพื่อก่อให้เกิดความสำเร็จในการพัฒนาโดยพัฒนานั้นต้องมีการวางแผนเพื่อควบคุมให้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นบรรลุเป้าหมายและสอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ดังนั้นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงจึงเป็นสิ่งที่ต้องตระหนักเป็นอย่างยิ่งเพราะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีผลกระทบต่อบุคคลและต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวของการเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงจึงเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาจนดูเหมือนว่ามีความผูกพันและเป็นภารกิจที่ต้องเผชิญจากกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่ต้องเกิดขึ้นเสมอและไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงในสังคมปัจจุบันมีหลากหลายลักษณะเช่น (1) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมหนึ่งหรือในวัฒนธรรมหนึ่งเป็นไปอย่างรวดเร็วและสม่ำเสมอ (2) การเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ได้เป็นอย่างชั่วคราวหรือเป็นการเปลี่ยนแปลงเฉพาะเรื่องนั้นๆโดยลำพังแต่การเปลี่ยนแปลงมีแนวโน้มที่จะขยายไปในอาณาบริเวณกว้างหรือแผ่ออกไปทั่วโลก (3) การเปลี่ยนแปลงอาจเกิดได้ทุกสถานที่และมีความสำคัญต่อสังคมและวัฒนธรรมนั้นๆ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและผลของมันมีความสัมพันธ์กันคือก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านอื่นๆตามมาอีก (4) การเปลี่ยนแปลงสมัยปัจจุบันมีผลมาจากการวางแผนเอาไว้หรือเป็นผลที่เกิดจากการประดิษฐ์สิ่งต่างๆ มากกว่าสมัยก่อน (5) ความรู้ในทางเทคนิคและนโยบายต่างๆ ในสังคมแผ่ออกไปอย่างรวดเร็วและมีมากขึ้นในขณะเดียวกันการเลิกใช้กระบวนการบางอย่างก็เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วเช่นกัน และ (6) การเปลี่ยนแปลงมีผลกระทบถึงประสบการณ์ของปัจเจกบุคคลและการทำงานหน้าที่ของสังคมอย่างกว้างขวาง จะเห็นได้ว่า ในสังคมปัจจุบันในประเทศไทยนั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของกระบวนการทัศน์มาอย่างหลากหลายลักษณะตามที่กล่าวไปนั้น ซึ่งปัจจัยสาเหตุหลักในการเปลี่ยนแปลงก็คือการเป็นพลวัตทางสังคม การเชื่อมโลกที่แตกต่างและห่างไกลกันให้เข้ามาใกล้ชิดกันด้วยความเจริญก้าวหน้า

ทางด้านเทคโนโลยี และการปฏิสัมพันธ์ข้ามวัฒนธรรมนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในด้านต่าง ๆ จึงทำให้มนุษย์ต้องเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตแบบใหม่ ๆ ในทุก ๆ ยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงกระบวนการพัฒนาจึงต้องมีการคิด พิจารณา วิเคราะห์ และสังเคราะห์ความรู้ขึ้นมาใหม่เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการในการพัฒนาชีวิตมนุษย์ และสังคมได้อย่างเหมาะสม โดยอาศัยความคิดพื้นฐานทางปรัชญาใน 3 ส่วน ดังที่กล่าวไปแล้วนั้น ความเข้าใจในปรัชญาจะทำให้มนุษย์รู้จักคิดอย่างมีเหตุผล มีระบบทางการคิด โดยการมองทุกสรรพสิ่งอย่างเป็นองค์รวม ไม่แบ่งแยก เข้าใจและยอมรับในความแตกต่างหลากหลาย และอยู่กับความต่างนั้นได้อย่างเคารพซึ่งกันและกัน ความคิดในเชิงปรัชญาทำให้มนุษย์มีความเข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่น เข้าใจสังคม เข้าใจโลก และเหนืออื่นใดนั้น ทำให้มนุษย์เข้าใจความจริงของสังคมว่าทุกสรรพสิ่งล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน และล้วนแล้วต่างก็ตั้งอยู่บนความเปลี่ยนแปลงทั้งสิ้น การคิดในเชิงปรัชญาจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างมากที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถทำความเข้าใจและยอมรับความเป็นไปของสังคมและโลกได้ เมื่อมนุษย์มีความเข้าใจในการคิดเชิงปรัชญา มนุษย์ก็จะสามารถนำรูปแบบหรือชุดความคิด (กระบวนการทัศน์) นั้นมาใช้เพื่อวางแนวทาง สร้างแบบแผน และหาวิธีปฏิบัติที่ดี ที่จะส่งผลต่อการพัฒนาตนเอง สังคม ชุมชน และประเทศชาติ ไปได้อย่างเหมาะสมในบริบทต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปอยู่เสมอ

การเปลี่ยนกระบวนการทัศน์หลักของสังคม

ตามประวัติศาสตร์ของปรัชญาได้แบ่งยุคของโลกตะวันตกออกเป็น 3 ยุคได้แก่ (1) ปรัชญาตะวันตกยุคโบราณ ซึ่งหมายรวมปรัชญากรีกและโรมันก่อนมีปัญหาเกี่ยวกับคริสต์ศาสนา (2) ปรัชญาตะวันตกยุคกลาง หมายถึงปรัชญาตั้งแต่แรกเริ่มปรัชญาคริสต์ศาสนาจนถึงประมาณสิ้นศตวรรษที่ 15 และ (3) ปรัชญาตะวันตกยุคใหม่ หมายถึงปรัชญาตั้งแต่สิ้นยุคกลางจนถึงปัจจุบัน การเปลี่ยนยุคดังกล่าวนี้ถือเป็นการเปลี่ยนกระบวนการทัศน์หลักของสังคม ซึ่งในช่วงเปลี่ยนผ่านในแต่ละครั้งก็ได้มีแบบแผนการศึกษา เพื่อนำเสนอการวิวัฒน์ของกระบวนการทัศน์แบบใหม่ ซึ่งสามารถอธิบายโดยแบ่งตามยุคของการวิวัฒน์ตามประวัติศาสตร์ปรัชญา ได้ดังนี้ (Srisupan, 2014)

1. ยุคการเปลี่ยนกระบวนการทัศน์จากสังคมจารีตพิธีกรรมไปเป็นสังคมที่เน้นเหตุผลเชิงปรัชญา ตั้งแต่อดีตนั้นเมื่อมนุษย์เริ่มรู้จักการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม เริ่มก่อร่างสร้างอาณาจักรและก่อตั้งผู้ปกครองเพื่อคุ้มครองและรักษาความสงบสุขภายในอาณาจักร ซึ่งการสถาปนาอำนาจของผู้ปกครองเป็นไปตามความเชื่อของสังคมนั้น เช่น เป็นผู้รับอำนาจจากเทพเจ้าซึ่งจะได้รับความรัก เคารพยำเกรงจากประชาชนเป็นอันมาก การปกครองสังคมในสมัยนั้นจึงยึดโยงอยู่กับความเชื่อที่อิงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเรื่องราวเหนือธรรมชาติ สภาพทางสังคมในยุคนี้จึงเป็นสังคมที่ดำรงอยู่บนพื้นฐานของแบบแผนทางจารีตพิธีกรรม ซึ่งหล่อหลอมให้มนุษย์มีความเชื่อและสืบทอดความเชื่อ ตามจารีต ดำรงตนอยู่ในกรอบประเพณี พิธีกรรม รวมทั้งยอมรับในตัวผู้ปกครองอย่างเด็ดขาด ครั้นในเวลาต่อมาในช่วงที่สังคมตะวันตกเปลี่ยนจากสังคมแบบจารีตพิธีกรรมไปสู่สังคมที่เน้นการใช้ปัญญาในการวิเคราะห์หาเหตุผล ยุคนี้ได้มีสถาบันการศึกษาแบบใหม่เกิดขึ้นคือ สำนักปรัชญา ซึ่งมีนักปรัชญาพยายามแสวงหาเหตุผลมาอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ โดยไม่อ้างอิงกับเทพเจ้า เช่น สำนักปรัชญากรีกที่มีความโดดเด่นในเรื่องจิตนิยมที่เน้นการคิดหาเหตุผลโดยใช้สติปัญญา ใช้การคิดอย่างมีวิจาร์ณญาณ และการตรึงตรองอย่างลุ่มลึกในการพิจารณาค้นหาความจริงตามหลักของความเป็นไปได้ในเชิงเหตุผล เพื่อให้บรรลุความจริงที่เชื่อถือได้และได้เข้าถึงแบบแห่งความดีที่ทรงคุณค่าอย่างปฏิเสธมิได้ อย่างไรก็ตามสำนักปรัชญาตอนปลายยุคกรีกได้มีความโน้มเอียงไปสู่ภาวะสิ้นหวังในเหตุผล และมีแนวปรัชญาแบบสัจนิยมเกิดขึ้นในสำนักสโตอิก เนื่องจากแนวปรัชญาแบบสโตอิกนี้มีอิทธิพลต่อยุคโรมัน ในขณะที่ชาวกรีกชอบใช้เหตุผลตามหลักคิด

แบบจิตนิยม แต่ชาวโรม กลับชอบใช้สามัญสำนึกตามหลักคิดแบบสัจนิยมซึ่งเชื่อว่ากฎธรรมชาติมีอยู่แล้วในตัวมนุษย์ และขณะที่ในยุคกรีกให้ความสำคัญต่อนักปรัชญา แต่ในยุคโรมันกลับหันมาให้ความสำคัญต่อนักกฎหมาย แบบแผนการศึกษาของโรมจึงไม่เน้นการเรียนรู้และการใช้เหตุผลแบบปรัชญากรีก แต่เน้นการเรียนรู้กฎเกณฑ์ระเบียบวินัย และการดำเนินชีวิตในวิถีของพลเมืองอย่างมีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์แทน

2. ยุคการเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากสังคมที่เน้นเหตุผลเชิงปรัชญาไปเป็นสังคมในวิถีศาสนา ในยุคกลางหรือยุคมืดนี้อิทธิพลทางศาสนาคริสต์ได้เข้ามามีบทบาทในการคิดและการดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก เนื่องจากปลายยุคกรีกมีความโน้มเอียงไปสู่ภาวะสิ้นหวังในเหตุผล ผู้คนเริ่มไม่เชื่อกับการค้นหาความจริงโดยการคิดหาเหตุผล เพราะความคิดของมนุษย์ล้วนเป็นสิ่งเปลี่ยนแปลงได้ตามพลวัต ด้วยเหตุนี้จึงเป็นการเอื้อให้ศาสนาเข้ามามีอิทธิพลเหนือปรัชญา การปรากฏตัวของศาสนาคริสต์ถือเป็นการเริ่มต้นของกระบวนทัศน์ใหม่ในสมัยนั้น ต่อมามีการประนีประนอมระหว่างปรัชญากรีกกับคริสตศาสนาทำให้แบ่งยุคของคริสต์ศาสนาได้เป็น 2 สมัยคือ สมัยที่ 1 เป็นการนำปรัชญาของเพลโตมาอธิบายคริสต์ศาสนา โดยมีผู้นำสำคัญคือ เซนต์ออกัสติน (Saint Augustine 354-430) และในสมัยนี้ ชาวคริสต์ต้องเผชิญหน้ากับศาสนาอิสลาม ซึ่งมีพระศาสดาโมฮัมมัด (Mohammed, 570-632) เป็นผู้ประกาศศาสนาและได้เกิดสงครามครูเสดระหว่าง ค.ศ. 1096-1270 ส่วนสมัยที่ 2 เป็นการนำปรัชญาของอริสโตเติลมาอธิบายคริสต์ศาสนา โดยมีผู้นำสำคัญคือ นักบุญโทมัส อากวินัส (Saint Thomas Aquinas, ค.ศ. 1225-1274) ในยุคนี้การศึกษาเน้นเนื้อหาสาระคำสอนของศาสนาและดำเนินการอยู่ภายใต้สถาบันศาสนา ทำให้มนุษย์มีความเชื่อมั่นและศรัทธาในพระเจ้าเป็นอย่างมาก เนื่องจากคริสต์ศาสนาสอนให้เชื่อว่าพระเจ้าถือเป็นความจริงและความดีงามขั้นสูงสุด เป็นสัจสมบูรณ์ ที่มนุษย์ควรให้ความเคารพเลื่อมใสเชื่อฟังและยำเกรง ความเป็นไปทุกอย่างในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในยุคนี้จึงอยู่บนพื้นฐานทางการคิดในเรื่องของการทำตามพระบัญชาของพระเจ้า แต่ต่อมาในปลายของยุคมืดนี้ สังคมได้รับเอาปรัชญาของอริสโตเติลมาผนวกกับคริสต์ศาสนา จึงทำให้ทัศนคติการมองโลกและพื้นฐานทางการคิดของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปสู่แนวคิดมนุษยนิยมที่เชื่อมั่นในความสามารถในการทำสิ่งต่างๆ ด้วยตนเองได้ (หาได้ขึ้นอยู่กับพระบัญชาของพระเจ้าอีกต่อไป) มากขึ้น ซึ่งแนวคิดนี้สอดคล้องกับคติของอริสโตเติลที่ว่า “การศึกษาเป็นการเสริมสร้างวัฒนธรรมให้แก่คนเพื่อให้เป็นเสรีชนในเสรีรัฐ” ส่งผลให้สาระของการศึกษาหันกลับไปหาความรู้ และศิลปวิทยาการในสมัยกรีกและโรมัน และนำไปสู่ยุคที่เรียกว่าการฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) ในยุโรป ยุคนี้จะมีงานเขียนของนักมนุษยนิยมที่เรียกร้องอิสรภาพของมนุษย์ในการคิดและเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงปรับปรุงสังคม เช่น อีร์สมุส (Erasmus, ค.ศ. 1466-1536) โทมัส มอร์ (Sir Thomas More, ค.ศ. 1478-1535) และ ฟรังซัวร์ ราเบอเล (Francois Rabelais, ค.ศ. 1495-1553) ถือได้ว่าฐานคิดแบบมนุษยนิยมนี้เองที่ได้กลายเป็นฐานคิดสำหรับการปฏิรูปการเรียนรู้ในยุคต่อไป

3. ยุคการเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากสังคมในวิถีศาสนาไปเป็นสังคมในวิถีวิทยาศาสตร์ การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในยุคนี้มาจากการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญนับตั้งแต่เกิดรอยแยกในคริสต์ศาสนาซึ่งนำไปสู่การฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) ฐานการคิดของมนุษย์ในยุคนี้มาจากแนวคิดมนุษยนิยม และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ในการเข้าถึงความรู้ความจริงแบบใหม่ที่เรียกว่า กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ที่เน้นการค้นคว้าสืบเสาะแสวงหาความรู้ความจริงโดยการปฏิบัติ ทดลอง จับต้องมองเห็นได้ โดยเน้นประสาทสัมผัส หรือผัสสะเป็นสำคัญ ยุคนี้เองที่ทำให้

วิธีการทางวิทยาศาสตร์กลายเป็นวิถีหลักของสังคม ผลของเปลี่ยนแปลงนี้ นำพาสังคมเข้าสู่ยุคควัตถุนิยม (Srisupan, 2014)

จะเห็นได้ว่าสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ มนุษย์ต้องตระหนักและรู้เท่าทันว่าความเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งธรรมดาสามัญที่จักต้องเกิดขึ้นตลอดเวลา หลีกเลี่ยงไม่ได้ และความเปลี่ยนแปลงนั้นก็เกิดจากความเจริญก้าวหน้าของวิทยาการเทคโนโลยีที่ก่อให้เกิดวิชาการความรู้ใหม่ๆ ก่อให้เกิดการดำเนินกิจการในรูปแบบใหม่ๆ ของการแข่งขันการทำธุรกิจ การดำเนินชีวิต ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ล้วนมีผลต่อวิถีชีวิตมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์จึงควรรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง เพื่อที่จะเรียนรู้เพื่อรับมือกับความต้องการของคนในสังคม เรียนรู้วิธีการที่จะควบคุมหรือกำหนดสภาพการเปลี่ยนแปลงทำให้ชีวิตของตนเองและองค์กรมีความยืดหยุ่นและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีเพื่อสนับสนุนให้องค์กรและบุคลากรสามารถที่จะปรับตัวและตอบรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ และจะเห็นได้ว่ากระบวนการพัฒนาในเชิงปรัชญามีอิทธิพลต่อการมองโลก มองชีวิต และความคิดของมนุษย์มาในทุกยุคทุกสมัย เมื่อยุคสมัยเปลี่ยน ความคิดของมนุษย์ก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ดังนั้นการพัฒนาใดๆ ก็ตามนั้นผูกพันอยู่บนฐานคิดในเชิงปรัชญาทั้งสิ้น ดังนั้นการพัฒนาชีวิตของมนุษย์และสังคมจะขาดกระบวนการพัฒนาทางปรัชญาไปไม่ได้เสียเลย

สรุปแล้ว การเปลี่ยนแปลงกระบวนการพัฒนาจึงเป็นกระบวนการปรับปรุงสภาพหนึ่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบันไปสู่อีกสภาพหนึ่งในอนาคต ซึ่งบุคคลหรือองค์กรทั้งหมดจะสามารถตอบสนองและดำรงอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกองค์กรที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนเกิดการพัฒนาตนเองไปได้อย่างเหมาะสม ซึ่งมีความจำเป็นอย่างมากที่ต้องอาศัยหลักการแนวคิดในการมองโลกเพื่อทำความเข้าใจ ยอมรับ และปรับตัวได้ นั่นก็คือกระบวนการพัฒนาในเชิงปรัชญา

กระบวนการพัฒนา และการคิดของมนุษย์เพื่อพัฒนาแนวทางการดำรงชีวิตในปัจจุบัน

เมื่อยุคควัตถุนิยมทำให้เกิดการพัฒนาที่เน้นปัจเจกบุคคลมากขึ้น ทำให้มนุษย์ถูกผลักเข้าสู่การพัฒนากระแสหลัก หรือกระแสนิยมที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจ ทำให้มนุษย์ถูกดึงเข้าสู่วังวนของการแก่งแย่งแข่งขัน มุ่งมั่นในการช่วงชิงเอาชนะเพื่อให้ได้มาซึ่งทุนหรือวัตถุที่ตนเองต้องการ กระแสการพัฒนานี้ได้กระชากจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ให้ถอยห่างจากคุณธรรมและธรรมชาติ อีกทั้งก่อให้เกิดปัญหาสังคมมากมาย ทั้งในเรื่องของเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากร สิ่งแวดล้อม การศึกษา มนุษย์ก้าวเข้าสู่ยุคที่ศีลธรรมจริยธรรมตกต่ำ เกิดการฉกฉวยแย่งชิง ตลอดจนความไม่เข้าใจกัน ก่อให้เกิดความแตกแยกในสังคม ทำให้เกิดปัญหามากมายที่มีได้ก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่มวลมนุษยชาติอย่างแท้จริง เหล่านี้เป็นผลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งเป็นผลของการเปลี่ยนแปลงกระบวนการพัฒนา

และเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ของมวลมนุษยในภาวะของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา นั้น คำถามก็คือ มนุษย์ควรทำอย่างไร? มนุษย์ควรมีวิธีคิดอย่างไร? กระบวนการเปลี่ยนแปลงจะต้องเป็นอย่างไรให้สมกาลสมัย? มนุษย์จะต้องมีวิธีคิดเพื่อการดำเนินชีวิตอย่างไร? จึงจะเหมาะสมและดำรงชีวิตอยู่ได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมนั้น ความรู้สู่ความจริงในข้อนี้ ต้องอาศัยการคิดเชิงปัญญา นั่นคือ การสร้างชุมชนแห่งภูมิปัญญา สร้างมนุษย์ที่มีความคิด มีจิตสำนึกตระหนักรู้ มีความรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกหรือโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน สิ่งสำคัญเราอาจต้องละทิ้งกระบวนการเดิมทั้งหมด เพราะมนุษย์ต้องไม่ลืมความเป็นจริงว่าสังคมโลกอยู่บนความเปลี่ยนแปลงเสมอเพราะสังคมเป็นพลวัต มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาอย่างไม่เคยหยุดนิ่ง ดังนั้น

ทุกภาคส่วนจึงต้องรวมพลังกันเพื่อเร่งสร้างภูมิคุ้มกันในการพัฒนาประเทศ การพัฒนาประเทศในวันนี้จึงต้องเน้นที่ฐานรากของสังคม โดยการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ เราต้องสร้างการพัฒนาคนที่มีความรู้ มีความเข้มแข็งทั้งทางร่างกายและจิตใจ มีศักยภาพ มีความสามารถในการดำเนินชีวิต และพัฒนาสังคมได้ เพราะมนุษย์เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาทุกๆ อย่าง โดยการสร้างฐานที่มั่นคงแข็งแรงนั้นทำได้จากการเริ่มจากหน่วยที่เล็กที่สุดในสังคม สร้างครอบครัวที่อบอุ่น สร้างสังคมที่เข้มแข็ง และสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน เพื่อเป็นเครื่องชี้วัดจิตวิญญาณอันสมบูรณ์ในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์และธรรมชาติ ทั้งนี้เราต้องมองสรรพสิ่งทุกอย่างแบบไม่แยกส่วน ต้องตระหนักไว้เสมอว่าทุกส่วนล้วนมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเสมอ โดยมีเอกภาพคือความเป็นหนึ่งเดียวกันกับธรรมชาติ ดังนั้นกระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อการดำเนินชีวิต ต้องอาศัยการคิดโดยมองโลกผ่านกระบวนการเชิงปรัชญา ใช้ความคิดพื้นฐานทางปรัชญามาใช้ในการมองโลก มองความเป็นจริง โดยมองทุกอย่างแบบองค์รวม เข้าใจว่าทุกสรรพสิ่งมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน เราต้องพึ่งพาอาศัยกันด้วยความรักและเกื้อกูลกันการดำเนินชีวิตของมนุษย์ควรเป็นไปอย่างเข้าใจในความเป็นมนุษย์ด้วยกันที่มีความแตกต่างทางความคิด ความเชื่อ และการกระทำไปตามวัฒนธรรมของตนเอง อย่างไรก็ตาม เราต้องเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันบนความหลากหลายนั้นให้ได้อย่างสงบสุข ซึ่งต้องอาศัยความเข้าใจและความเคารพในกันและกันเป็นพื้นฐาน มนุษย์ต้องร่วมมือประสานประโยชน์เพื่อประโยชน์ของสังคม ปรับเปลี่ยนวิถีคิดในเชิงแข่งขัน มิใช่เอาชนะ หรือต้องแพ้ แต่มนุษย์ต้องเรียนรู้ที่จะร่วมมือกัน เอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ประสานเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ กับสิ่งแวดล้อม และกับมนุษย์ด้วยกันเอง มนุษย์ต้องมีความเคารพต่อโลกและธรรมชาติ ตระหนักเสมอว่ามนุษย์ทุกคนมีจิตวิญญาณ มีความเชื่อ มีคุณค่าในตนเอง และมนุษย์ย่อมมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม

หากเราเห็นว่าทิศทางการเปลี่ยนแปลงนี้ เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เราก็จำเป็นต้อง ปรับเปลี่ยนวิถีคิด มุมมองการมองโลกและสรรพสิ่งในสังคม ตั้งต้นอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจและยอมรับซึ่งกันและกัน เลิกตัดสินใครด้วยบรรทัดฐานของตนเอง พร้อมทั้งจะเข้าใจมนุษย์และปรับตัวเข้าหากันอย่างปราศจากอคตินอกจากนี้ ควรต้องปรับปรุงการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้ตอบรับกับสังคมในลักษณะนี้ คือต้องสร้างคนให้เป็นคนที่มีความเข้มแข็ง มีภูมิคุ้มกันทนในกระแสวัตุนิยมได้ และต้องเคารพความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ต้องมีความเคารพสิทธิผู้อื่นและยอมรับว่าผู้อื่นก็เป็นส่วนหนึ่งในสังคมเดียวกัน นั่นคือเราต้องเปลี่ยนวิถีคิดใหม่ มองโลก มองสังคมในมุมมองใหม่ๆ ซึ่งกระบวนการทัศน์ใหม่ในเชิงปรัชญาจะมีประโยชน์ในการเป็นฐานคิดเพื่อเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์ของมนุษย์ให้นำไปสู่การดำเนินชีวิตที่มีความสุข และสอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยอย่างมีภูมิคุ้มกัน

สรุป

ปัจจุบันกระแสทุนนิยม หรือวัตุนิยมได้เข้าครอบงำความคิดและการกระทำของมนุษย์ การคำนึงถึงแต่ความปัจเจกในการจัดการศึกษา ยิ่งสนับสนุนความเป็นปัจเจกให้มากยิ่งขึ้น มนุษย์มุ่งแต่จะเอาชัยชนะมากขึ้น มองทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์เพื่อชัยชนะในการแข่งขันมากขึ้น การกระจายผลประโยชน์ในสังคมก็จะไปในลักษณะผู้ชนะในการแข่งขันเป็นผู้ครอบครองผลประโยชน์ และเราก็ไม่สามารถหยุดยั้งวิกฤติกระแสทุนนิยมที่ถาโถมเข้ามาในสังคมได้ การพัฒนาให้มนุษย์มีความเข้มแข็ง แข็งแกร่ง มีภูมิคุ้มกันที่มากพอที่จะไม่โอนอ่อนไปกับการพัฒนาวัตุนิยมจนเกินด้าน ต้องอาศัยกระบวนการทัศน์ใหม่ในเชิงปรัชญาเปลี่ยนวิถีคิดเสียใหม่ มองโลกและสังคมในมุมมองใหม่ๆ ใช้ฐานคิดในเชิงปรัชญาที่มองทุกอย่างแบบไม่แบ่งแยก มองทุกอย่างอย่างเข้าใจในธรรมชาติ

ของความเป็นไปในทุกสรรพสิ่ง มองทุกอย่างด้วยใจที่เป็นกลาง มองทุกอย่างโดยไม่ตัดสินถูกผิด แต่ให้มองทุกอย่างบนฐานของความเป็นจริงและมีเหตุผล ผสมผสานความคิดในเชิงปรัชญาทั้งจิตนิยมและสสารนิยม พุทธปรัชญา รวมถึงปรัชญาปฏิรูปนิยมซึ่งเป็นปรัชญาการศึกษาเพื่อสร้างสังคมที่สงบสุข และมีคุณธรรม พื้นฟูความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและสังคมด้วยฐานของความเข้าใจและยุติธรรม มุ่งสร้างศักยภาพของคนและชุมชน ตระหนักในคุณค่าของมนุษย์แต่ละคน โดยไม่ตัดสินใครโดยปราศจากเหตุผลและยึดบรรทัดฐานของตนเองเป็นสำคัญ

ดังนั้น การปฏิบัติตนภายใต้กระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อหาแนวคิดในการพัฒนาแนวทางในการดำรงชีวิตของมนุษย์นั้น มนุษย์จึงควรใช้สติปัญญาค้นหาความจริงตามแนวคิดในเชิงปรัชญา กระบวนการพัฒนาในเชิงปรัชญาและการคิดของมนุษย์จึงควรเป็นไปโดยอาศัยหลักการพื้นฐานของปรัชญาเพราะการอาศัยความคิดทางปรัชญาจะทำให้มนุษย์รู้จักคิด ไตร่ตรอง พิจารณาความรู้หรือความจริง พิจารณาสິงใดควรไม่ควร ที่อยู่บนพื้นฐานของความมีเหตุผล และทำให้มนุษย์เข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่น สามารถปรับตัวอยู่ในสังคมที่มีความแตกต่างโดยเฉพาะสังคมที่มีความเป็นพหุวัฒนธรรมสูงอย่างประเทศไทยนี้ได้ เพื่อให้มนุษย์มีความเข้าใจในความเป็นมนุษย์เพื่อเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เข้าใจความแตกต่างแต่ไม่แตกแยก สร้างสังคมปรองดองสมานฉันท์ รู้จักความสงบในจิตใจ มองทุกอย่างด้วยความเข้าใจในความจริงของทุกสิ่งทั้งมวล เข้าใจและเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างกัน รู้จักหลีกเลี่ยงพฤติกรรมที่อาจส่งผลกระทบต่อตนเอง ครอบครัว สังคม และธรรมชาติ อันจะก่อเกิดความเป็นสุขสงบใจ ดังนั้นกระบวนการทัศน์ในการพัฒนาเชิงปรัชญาที่เหมาะสมต่อสถานการณ์ปัจจุบันจึงต้องส่งเสริมให้มนุษย์รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงในสังคม รู้จักปรับตัว และดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาท เข้าใจ และยอมรับในความเป็นจริงของทุกสรรพสิ่งให้ได้อย่างมั่นคงและมีภูมิคุ้มกัน

กระบวนการทัศน์การพัฒนาในเชิงปรัชญาเพื่อพัฒนาการคิดของมนุษย์เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม จึงควรยึดหลักการมองโลกตามฐานคิดของปรัชญาโดยการเปลี่ยนมุมมองของมนุษย์ที่มีต่อโลกเสียใหม่ ให้คิดในเชิงปรัชญา ผนวกกับแนวคิดการพัฒนากระแสทางเลือก ว่าไม่มีสิ่งใดผิดสิ่งใดถูกที่แท้จริง มีแต่ความเข้าใจในความจริงของทุกสรรพสิ่งว่าคำตอบที่ดีที่สุดนั้นไม่มีอยู่จริง เน้นการมองโลกอย่างไม่แบ่งแยก เชื่อในความเป็นองค์รวม สร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนา เน้นการบูรณาการการพัฒนาทุกภาคส่วน เช่น ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน มีความเคารพในความแตกต่างหลากหลาย เคารพสิทธิซึ่งกันและกัน เช่น ยอมรับความคิดเห็นที่ต่างต่างกัน อยู่ร่วมกันได้บนความแตกต่างแต่ไม่แตกแยก การรู้จักยอมรับความจริง เข้าใจและยอมรับการเปลี่ยนแปลง ปรับตัวได้ เช่น ไม่ต่อต้านการเปลี่ยนแปลง เลิกคิดว่าการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่เลวร้ายหรือจะนำพาความไม่สะดวกสบายให้เกิดขึ้น ตลอดจนการมีภูมิคุ้มกัน รู้จักเลือกรับปรับใช้องค์ความรู้และเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิตและการพัฒนา เช่น ใช้เทคโนโลยีและทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า ไม่หลงใหลในกระแสวัตถุนิยม ดำเนินชีวิตตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ยึดหลักมีเหตุผล พอประมาณ และมีภูมิคุ้มกัน อย่างไรก็ตาม การพัฒนาใดๆ ต้องใช้การประยุกต์แนวคิด ทฤษฎีเพื่อให้เข้ากับบริบทและสถานการณ์ของสังคมที่ต่างต่างกันและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา นักพัฒนาจึงต้องพึงตระหนักไว้เสมอว่า มนุษย์มีความแตกต่างระหว่างบุคคลอันใด ชุมชนหรือสังคมก็มีความแตกต่างกันทางบริบทอันนั้น การพัฒนาจึงต้องเน้นชุมชนเป็นฐาน เน้นการระเบิดจากภายใน เน้นมนุษย์เป็นสำคัญ จงตระหนักว่าแต่ละชุมชนสังคมก็มีความแตกต่างกัน ดังนั้นการใช้ทฤษฎีหลักหรือทฤษฎีมหภาคที่มีความเป็น

สากลและแข็งตัวเกินไปจึงไม่สามารถนำไปใช้พัฒนาในทุกชุมชนได้ หากแต่เราต้องใช้ทฤษฎีฐานรากที่เน้นระเบิดจากภายใน และการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลัก

ท้ายนี้ ปรัชญาได้สอนให้มนุษย์คิดและตระหนักว่า มนุษย์ทุกคนล้วนมีเหตุผลในการกระทำของตนเองเสมอ หากแต่ เหตุผลที่มีนั้นอาจแตกต่างกัน ตามสถานการณ์ เวลา โอกาส หน้าที่ และบริบททั้งหลาย มนุษย์จึงพึงระลึกไว้เสมอว่า ปรัชญาไม่มีผิดไม่มีถูก ปรัชญาเป็นเพียงโลกทัศน์ ของใครของมัน ปรัชญาสอนให้มนุษย์เข้าใจตนเอง และเข้าใจกันและกัน ตลอดจนเข้าใจในความเป็นไปของโลกและธรรมชาติ เพื่อให้มนุษย์ได้เรียนรู้สังขารชีวิตและดำรงชีวิตอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจ สามารถปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติอย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ยอมรับความจริงและอยู่ร่วมกับความเปลี่ยนแปลงได้อย่างสงบสุข

References

- Boonjer, Keerati. (1985). **Greek Philosophy. (แก่นปรัชญากรีก)**. Bangkok: Thaiwattanapanit.
- Crapa, Fritjof. (1996). **Web of Life. (โครงข่ายแห่งชีวิต)**. New York: Anchor Book.
- Chopaka, Koson. (1999). **Process of Paradigm Change. (กระบวนการเปลี่ยนย้ายกระบวนทัศน์)**. [Online]. Retrived Semtember 20, 2021 from <https://www.novabizz.com/NovaAce/Paradigm.htm>
- Jaiboon, Supha. (1988). **Idea and Philosophy. (ความคิดและปรัชญา)**. Bangkok: Odianstore.
- Jungsatainsub, Komat. (2002). **Health Dimension: A New Paradigm to Create A Well Being Society. (มิติสุขภาพ: กระบวนทัศน์ใหม่เพื่อสร้างสังคมแห่งสุขภาวะ)**. Bangkok: Institute of Health Systems Research.
- Kuhn, Thomus Samanuel. (1970). **The Structure of Scientific Revolutions. (โครงสร้างการปฏิวัติในวิทยาศาสตร์)**. Chicago: The University of Chicago Press.
- Thongprasert, Jumngong. (2004). **Religion and Applied Philosophy. (ศาสนา ปรัชญาประยุกต์)**. Bangkok: Doungeaw.
- Thongtawee, Cholada. (2021). **Paradigm. (กระบวนทัศน์)**. [Online]. Retrived Semtember 20, 2021 from <https://www.novabizz.com/NovaAce/Paradigm.htm>
- Rukchartjarean, Krit. (2014). **Poblic Service Management. (การจัดการบริการสาธารณะ)**. [Online]. Retrived April 2, 2022 from <https://www.gotoknow.org/post/275707>
- Sirisupan, Waraporn. (2014). **Educational Paradigm ShiFt for Future Development. (การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางการศึกษาเพื่อการพัฒนาสำหรับอนาคต)**. Srinakarintarawiroj Research and evelopment Journal, 6(11): 267-279
- Supap, Supatra, (2002). **Sociology. (สังคมวิทยา)**. Bangkok: Thaiwattanapanit.
- Sanyapiwat, Sanya. (1991). **Sociological Theory. (ทฤษฎีสังคมวิทยา)**. Bangkok: Chulalongkorn University.